

TÜRK ROMANINDA TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN KADIN TEMSİLLERİNE YÖNELİK SOSYOLOJİK BİR ÇÖZÜMLEME A SOCIOLOGICAL ANALYSIS FOR WOMEN REPRESENTATIONS IN TURKISH NOVEL IN TERMS OF SOCIAL GENDER

Aziz ŞEKER*

Öz

Roman sosyolojik ve tarihsel bir olgudur. Bu nedenle yazıldığı dönemin tarihsel ve sosyal dinamiklerini içeriğinde bulabilmek mümkündür. Toplumsal koşulların değişmesinden romanın olay örgüsü ve karakterleri doğal olarak etkilenmektedir. Nasıl ki Batı romanı asıl büyük sıçramasını sanayi kapitalizmiyle yapmışsa Türk romanı da bir geçmişi olmakla birlikte Batının da etkisinde kalarak Tanzimat süreciyle bir kimlik edinebilmiştir. Çünkü Tanzimat toplumsal yapıyla ilgili önemli sosyal düzenlemeleri yaşama geçirmiştir. Bu toplumsal değişme sürecinde roman konuları değişmiş bundan kadın roman karakterleri de payına düşeni almıştır. Bu arada toplum tarafından inşa edilen cinsiyet hiyerarşisi içindeki kadın temsillerinin romana taşınmasından taviz verilmemiştir. Milli Mücadeleden sonraysa Cumhuriyetin kuruluşu ve Kemalist kadroların toplumda oluşturdukları sosyal reformların bireye ve topluma yansımaları roman sayfalarına aktarılırken, toplumsal yapı Tanzimat döneminden farklı bir şekilde "uluslaşma" tezleriyle işlenmiştir. Çok Partili döneme geçiş ve 1950-60'lı yıllara gelindiğinde ise özellikle tarımdaki kapitalistleşme, göç, yoksulluk ve diğer bazı sosyal sorunlar Türk romanının konuları arasında yerini almıştır. Bunun yanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair söylemler romanlarda var olmaya devam etmiştir. Bu kuşağın romancıları arasında yer alan yazarlar çoğunluk toplumsal gerçekliğe bağlı kalarak kadın ve erkek temsillerini romanlarına taşımışlardır. Tanzimat döneminin romanlarından yola çıkacağımız bu metinde Cumhuriyet dönemi romanlarını değerlendirirken özellikle toplumcu edebiyat içinde yer alan yazarların romanlarını kadın karakterleri işleyiş biçimleriyle de ele alacağız. Bu çalışmanın içeriğinde Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal'in romanlarında geçen kadın temsilleri genel hatlarıyla toplumsal cinsiyet sosyolojisi bakış açısından hareket edilerek çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Roman, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Kadın, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir.

Abstract

The novel is a sociological and historical phenomenon. For this reason, it is possible to find out the historical and social dynamics of the period in which it is written. As the social conditions change, the plot and characters of the novel are naturally influenced. Just as the Western novel made its big leap with industrial capitalism, the Turkish novel, which also has its own history, developed an identity with the Tanzimat reform era under the influence of the West. Because the Tanzimat era had put important social arrangements related to the social structure into practice. In this process of social change, the plots of the novels had changed and female novel characters had taken their share from this change. Meanwhile, women's representations within the sex hierarchy built by society had also been carried to the novels. After the National Struggle, the social structure had been processed by nationalization theses, differently from the Tanzimat era, while the reflections of the social reforms on the society created by the foundation of the Republic and Kemalist framework had been passed on the novel pages. Transition to a multi-party system and in 1950s and 60s, capitalism -especially in agriculture-, migration, poverty and other social problems had taken their place among the topics of the Turkish novel. In addition, discourses on gender inequality has continued to exist in novels. The authors, who are among the novelists of this generation, had brought their representations of men and women to their novels, adhering to the majority of the social reality. In this study, we will start by looking at the novels of the Tanzimat period and while evaluating the novels of the Republican period, we will study the novels of authors, especially those in socialist literature, in terms of the way they treat the female characters. In this context, the representations of women in the novels of Orhan Kemal, Kemal Tahir and Yaşar Kemal will be analyzed in general terms, from the gender sociology point of view.

Keywords: Novel, Gender Inequality, Woman, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'yla girdiği tarihsel süreçte toplumsal yapı birçok alanda değişime uğramıştır. Sosyal yaşam alanlarında gerçekleşen bu hızlı değişimin, aile yapısına yansımaması düşünülemezdi.¹ Tanzimat, Osmanlı Devleti'nin gerilemesine karşı bir çare gibi düşünülen Batılılaşma hareketi kabul edildiği için toplumda kadının yeri bu harekettten doğal haliyle etkilenmiştir. Öte yandan ataerkil ve Müslüman Osmanlı toplumunda, bildiği gibi kadın hakları yok denecek kadar azdı. Kız

*Kırıkkale Ü. SBE Sosyoloji Doktora Öğrencisi. Bu makale Kırıkkale Ü. SBE Sosyoloji ABD'da Doç. Dr. Sıtkı YILDIZ danışmanlığında Aziz ŞEKER tarafından hazırlanan "Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın - Karşılaştırmalı Bir İnceleme-" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

¹Serpil, Çakır (2014). "Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi", *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, drl. Hülya Durudoğan vd, 2. baskı, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 93.

çocuklarının öğrenimi mahalle okullarında başlar ve biterdi. Evlenmede kadın söz sahibi değildi; evlilik yasaları da onun aleyhineydi. Erkek istediği zaman karısını boşayabilir ya da birden fazla kadın alabilirdi.²

Tanzimat'ta kadınların sosyal yaşamındaki değişiklikleri sadece modadan, günlük yaşamdan, tüketim kalıplarındaki farklılaşmadan, yabancı dil öğrenmek veya piyano çalmak gibi yeni zevklerden ibaret görmemek gerekir. 19. yüzyılda Osmanlı ülkelerinde tarımda, eğitimde görülen bazı yapısal gelişmeler ve bütün dünyanın yaşadığı haberleşme ve teknolojiadaki devrimin Osmanlı topraklarına yansımaları, klasik aile yapısını büyük şehir kadar kırsal alanda da yavaş yavaş değişim geçirmeye zorlamıştır. Ortadoğu ülkelerinde kadının özgürleşmesi sorunu bu dönemin modernleşme ideolojilerinde önemli bir yer tutmuştur. İslamcı modernleşmeci akımdan, liberal düşünceye kadar bütün Ortadoğu düşünürleri klasik ailenin yapısı, kadının toplumsal yeri üzerinde dururken, değişiklik öneriyordu. Liberal Batı düşüncesinin etkisindeki Şemseddin Sami kadın eşitliği ve özgürlüğü üzerine yazmadan önce, Namık Kemal kadının eşitliğiyle ilgili ilk çıkışları modern İslamcı bir açıdan yapmıştı.³ Bütün bunlar yansımalarıyla Türk edebiyatında da bize uzak olmayan şeylerdir. Örneğin Tanzimat ile başlayan süreçte, Osmanlılar, Batı uygarlığının üstünlüğünü kabul edip onu az çok tanımaya başlayınca, aradaki çok önemli farklardan birinin kendi toplumlarında köleliğin ve köle ticaretinin devamı olduğunu fark ettiler. Osmanlı köleliğinin egemen niteliği evcil kölelikti. Batı'ya karşı küçük düşürücü bir nitelik taşıyan esir pazarlarını Sultan Abdülmecid 1846'da bir fermanla yasaklamıştı. Aile hayatı ile kadın erkek ilişkilerini yakından ilgilendiren bu olguyu romancılar göz ardı etmediler.⁴ Kadının sosyal yaşamıyla ilgili düzenlemelerin yaşandığı Tanzimat'ta yazılan romanlarda yenilikçilik ve Batılılaşma etkisi sürerken erkeklerin büyük çoğunluğu var olan toplumsal dinamikte/ataerkil sistemde kendilerine atfedilen sosyal rolleri yerine getirmeye devam etmiştir. Örneğin Osmanlı Devleti'nin son dönemi romancılarının gözünde, kadınların gelenekçi-dindar toplumun koşullandırılmalarından özgürleşmesini içeren yaklaşımı, erkekleri bir yandan büyülerken öte yandan bir karabasanın korkutucu görüntülerini içeren bir saplantıya dönüşmüştü. Erkekler ise bu perspektifi algılamış olmaktan çok uzak olan kendi benliklerini yeniden tanımlamak için kullandılar.⁵ Batılılaşma kavranmaya başladığında bu paralelde romanlarda toplumsal cinsiyet rollerinin birdenbire tersine dönmesi bir kargaşa ve endişe yaratmıştı. Aşırı Batılılaşmış kadın ahlaksızlaşırken aşırı Batılılaşmış erkek de 'kadın'laşmış yönüyle işlenmişti.⁶ Dahası, Tanzimat romanı Batı hayranı sorumsuz genç erkeklerle karşı son derece haşin ve alaycıyken, kadınları, onları istenmeyen evliliklere zorlayan, çok karılılıkla aşığılayan, tek yanlı boşanmaya ve özellikle de köleliğe maruz bırakan bir sistemin güçsüz, pasif kurbanları şeklinde çizmişti.⁷ Melin Has-Er (2000)'e göre ise Tanzimat romancıları, yapıtlarında daha çok şu kadın karakterleri ön planda tutmuşlardı: "Güzel, zarif, terbiyeli, görgünlü, kültürlü, hususiyle edebiyattan, müzikîden anlayan, güzel konuşan, ev idaresinde, çocuk terbiyesinde bilgili ve başarılı, evine, ailesine bağlı, kocasına sadık, iffet ve haysiyetine düşkün, vakûr, ciddi, mârifetli, saadeti evinin dört duvarı içinde arayan ve bulabilen, kendinden ziyade ailesi için yaşayan, fedakâr, feragatkâr kadınları."⁸

Cumhuriyet döneminde yazılan romanlarda kadın temsillerinin her ne kadar yeni sosyal düzenlemelerle kamusal yaşam içinde ele alındığı görülse bile toplumsal cinsiyet sosyolojisi ve feminist edebiyat eleştirisi açısından bakıldığında daha çok toplumsal cinsiyet rollerine uygun halleriyle işlendiğine tanık oluruz. Kadın hane içindeki sorumluluklarını yerine getirirken kamusal alanda erkeğin gözetimindedir. Çalışma yaşamına büyük mücadelelerden sonra giren kadın; fabrikalarda ve hizmet sektöründe birçok eşitsizlikle karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin güvencesiz işler, az ücretler, kazanılan gelire erkeğin el koyması, toplumsal saygınlığın olmaması Orhan Kemal'in roman dünyasında ele alınan sosyal konulardır. Kemal Tahir ve Yaşar Kemal'in romanları dâhil olmak üzere olay örgülerinde kadının sosyal statüsü düşüktür ve ne yazık ki içinde yaşadığı toplumsal gerçek tarafından belirlenmiştir. Başlık parasıyla satılan, çocuk yaşta evlendirilen, ırgatlık yapan, erkek zulmü gören, eğitimsiz, cinsel ve fiziksel şiddete uğrayan, yoksulluk içinde yaşayan ve savaşlardan en çok etkilenen roman kahramanları kadınlardır.

1. Türk Romanında Kadın Temsilleri

1.1. Tanzimat Dönemi Romanlarında Kadın Temsilleri

Türk toplumunda Tanzimat'tan beri yaşanan Batılılaşma sürecinde değişimden en çok etkilenen ve değişimi en çok yansıtan hiç şüphesiz kadınlar olagelmıştır. Yerine göre kadınlar toplumdaki statüleri, aile

²Berna, Moran (1990). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, 3. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 32.

³İlber, Ortaylı (2014). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 41. baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 283.

⁴Taner, Timur (2002). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, 2. baskı, Ankara: İmge Yayınları, s. 33.

⁵Ayşe, Saraçgil (2005). *Bukalemun Erkek*, Çev. Sevim Aktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 203.

⁶Serpil, Sancar (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, 3. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 138.

⁷Deniz, Kandiyoti (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar-Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Çev. Aksu Bora vd. 5. baskı, İstanbul: Metis Yayınları, s. 150.

⁸Melin, Has-Er (2000). *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 411.

içindeki yerleri ve giyim kuşamlarıyla bir medeniyet dairesinden başka bir medeniyet dairesine geçen toplumda neredeyse değişimin ölçüsü, göstergesi ve simgesi olmuşlardır. Bununla birlikte Türkiye’de kadın sorunu, Tanzimat’tan beri modernleşmeci bir zihniyetle ele alınmıştır. Kadın, toplumun geri kalmışlığında bir odak noktasıymışçasına seçilip toplumun ilerlemesi için çözülmesi gereken bir sorun görülmüştür. Batılı kadının geçirdiği değişimlere ilişkin Batılı hemcinslerini taklit eden Türk kadını kendisini hızlı bir değişim ve gelişim ağının içinde bulmuştur.⁹ Kuşkusuz Tanzimat Dönemi’nin getirdiği sosyo-kültürel değişim daha çok üst ve orta tabaka kadınının toplumsal hayata girişini hazırlayan altın bir dönem olmuştur.¹⁰

Anımsayacak olursak, Tanzimat ile birlikte gelen yenileşme hareketleriyle kadınlara eğitim olanakları açılırken, mesleki eğitim ve çalışma yaşamının kapıları aralanmaya başlanmıştı. Ancak dönemin romanlarında görüldüğü gibi kadın, erkek egemen toplumda cinsiyet rollerine uygun davranmasıyla kabul ediliyordu. Evlilikten aile ilişkilerine hatta duygularını ifade biçimlerine kadar toplumca tasarlanan beklentilere uyan rollerini yerine getirdiklerinde ancak kadınlar hoş görüyle karşılanıyordu. Yine sosyal tarih, kültür tarihi, aile tarihi, biyografi, aile yapısı ve akrabalık sistemleriyle ilgili araştırmaların yok denecek kadar az oluşu, Osmanlı kültürünün ve dinin etkilediği ataerkilliğinin derinlemesine incelenmesini özellikle sorunlu hale getirdiği için¹¹ edebiyattaki yansımalarını çözümlemek yer yer zorlaşıyordu. Örneğin, Tanzimat’la başlayan Batı kaynaklı çevrilen romanların odağında duygusallık, sevgi, aşk ve bireylerin bunlar karşısında yaşadığı çelişkiler ve bunlarla baş edişleri roman okurları açısından beklenilmeyen bir ilgiye neden olmuştu: Bu ilginin nedeni sıkı bir aile toplumu olan Osmanlı aile hayatında hiç bulunmayan flört ilişkilerinin serbestçe değerlendirilmesidir. Bu romanların Türk sosyal hayatında ve aile hayatındaki etkisi tam olarak araştırılmamışsa bile sosyal değişimdeki büyük etkisini inkâr edemeyiz. Özellikle kadının sosyal hayatta olumlu veya olumsuz yönleriyle yer almaya başlamasında bu romanların büyük payı olduğunu söyleyebiliriz.¹² Tanzimat dönemi romanlarında sosyal konuların işlendiği bilinmekle beraber roman olay örgüleri çoğunlukla İstanbul çevresinde, sosyal-ekonomik düzeyi yüksek semtlerde gelişmektedir. Şimdi bu sosyal çerçeve içerisinde Tanzimat dönemi romanlarındaki kadın temsillerine yakından bakalım: Edebiyat tarihi açısından Türkçenin ilk romanı kabul edilen Şemsettin Sami’nin “*Taaşuk-ı Talât ve Fitnat*” adlı yapıtında kadının sosyal hayat içindeki yerinin getirdiği bazı kısıtlamaların yol açtığı geleneksel bir eşitsizlikten söz etmek daha doğru olur. Burada, cinsiyete özgü bir eşitsizlik söz konusudur. Samipaşazade Sezaî’nin “*Sergüzeşt*”’i, konusu, kuruluşu, tipleri, tasvirleri yazarın zaman ve mekân anlayışı bakımlarından Türk edebiyatının aynı zamanda ilk realist romanıdır. Romanda, bir esir kızın macerası, kelimenin gerçek anlamıyla dramı anlatılır. Yazar bu romanla kısaca şu iki ana düşünceyi ortaya koymak istemiştir: 1.Esir ticaretinin bir vahşetten ibaret olduğu; 2.İnsanların, eşit olması gerektiği şeklinde özetlenebilir.¹³ Dönemin toplumsal yapısında varlığını sürdüren esir kadınlara dikkat çeken roman, Kafkas asıllı esir kız Dilber’e aşık olan Celal Bey’i ve ailesini konu alır. Eleştirel bağlamda ele alındığında, Tanzimat romanında kurban tipi masum, namuslu, yumuşak başlı, uysal ve kendini erkeğini mutlu etmeye adanmış genç kız ya da kadın temsiline çizilmiştir. Sami Paşazade Sezaî’nin tek romanı “*Sergüzeşt*”, Türk romanında kölelik kurumunun en eksiksiz biçimde işlenişi ve en kapsamlı eleştirisidir; ayrıca köleliğin kaldırılmasından önce bu yöndeki son girişimi temsil eder.¹⁴

Şemsettin Sami’nin “*Taaşuk-ı Talât ve Fitnat*” adlı romanının kahramanı Fitnat, Namık Kemal’in “*İntibah*”ındaki Dilaşup, Ahmet Mithat’ın “*Felâtnun Bey ile Rakım Efendi*”sindeki Canan, Samipaşazade Sezaî’nin “*Sergüzeşt*”indeki Dilber, erkek yazarların ideallerindeki melek huylu, güzel ve erkek egemenliğini severek kabullenmiş kadınlardır. Tanzimat romancılarının işlediği karşıt tip, ölümcül kadın ise erkeğin egemen olduğu toplumda, otoriteye başkaldıran bağımsız kadını temsil ettiği için melek değil, bir şeytan gibi okura sunulur. Hile, yalan, entrika, cinayet onun silahlarıdır. “*İntibah*”taki Mehpeyker’i, Nâbizade Nâzım’ın Zehra’sını, “*Yeryüzünde Bir Melek*”teki Arife’yi bu temsillerin örnekleri arasında sayabiliriz.¹⁵ Dönemin toplumsal cinsiyet algısı açısından Namık Kemal’in “*İntibah*”ta bir kadın kişiliğini yaratmak için yolsuz bir kadını seçmiş olmasının nedeniyse ancak bu çeşit kadınların erkeklerle ilişki bakımından deneyimli oluşu ve o çağın namus törelerinin başka kadınlarla bu yönden yaşantı olanağını vermeyişindedir. Mehpeyker’le birlikte ilk olarak Türk yazınında, kendine özgü huyları, sosyal durumu ve

⁹Öznur, Arslan, Özdarıcı (2010). *Türk Romanında Kadın (1872-1990)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 24.

¹⁰Ortaylı, a.g.e., s. 284.

¹¹Saraçgil, a.g.e., s. 25.

¹²Alemdar, Yalçın (2012). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, 7. baskı, Ankara: Akçağ Yayınevi, s. 236.

¹³İsmet, Emre (2010). *Roman ve Siyaset/Metin Tahlilleri 1*, Ankara: Anı Yayınları, s. 81, 82.

¹⁴Ahmet, Ö, Evin (2004). *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*, Çev. Osman Akınbay, İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 197.

¹⁵Berna, Moran (1999). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, 6. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 253.

duygularının açıklanmasıyla bir kadın tipi ortaya çıkmıştır.¹⁶ Başka bir ifadeyle bu eserde kadın, ilk defa sosyal bir varlık kimliğiyle ele alınmıştır. Mehpeyker âşığı tarafından idealize edilmiş bir kadın değil, toplumun içinde yaşayan ve bir sınıfı temsil eden gerçek bir tiptir. Nitekim Mehpeyker tipi, şöhret ve servet uğruna veya -kendi ifadesiyle- ahlâksız insanlar yüzünden, kötü yola düşmüş bütün kadın karakterlerde günümüze kadar devam eder.¹⁷

1889-1943 yılları arasında yapıtlarını okuyucuyla paylaşan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın kadın kişileri ise çoğunca, kenar mahallelerde yaşayan, cahil, batıl inançların tutsağı, erkeğin dünyasının dışında kalan tiplerdir.¹⁸ Görünen şu ki birtakım yeniliklerin yanında Tanzimat döneminde hüküm süren ataerkil ideoloji toplumun tüm kurumlarının ortak işleyişi ile kadını ikincilleştiren, değersiz kılan, bunun doğal ve kaçınılmaz olduğunu ilan eden bir toplumsal cinsiyet kimliği kurgulamayı sürdürmüştür.¹⁹ Kadınların roman kahramanları içindeki sosyal durumları ve temsil ediliş biçimleri cinsiyetçi ve egemen ahlak anlayışına uygun olmuştur. Söz konusu aile olduğunda cinsiyet rollerine sadık biçimde cinsiyet hiyerarşisini sağlamlaştırmaktan öteye geçmediği görülür. Yazılan romanlarda ayrıca: 19. yüzyıl sonlarında Batılı kadınlar, Osmanlı hayatının her an rastlanan bir parçası değildirlere. Bu yüzden aşk ve şehvet konularında onların yerini sık sık Osmanlı gayri müslim kadınlar alır. Bunlar Osmanlı romanına örnek bir aşk öznesi olmaktan çok, Batı ahlaki çöküntüsünün uzantısı, şehvet nesnelere olarak sokulmuşlardır.²⁰

Edebiyat sosyolojisi yönünden bakıldığında ilk Türk romancılarının çabaları, kahramanlık ve mistik aşk temaları ile gelişen popüler hikâyeleri ve romanları karakteristik anlatım klişeleri ile konuşma dilini kullanarak, Batı edebiyatından alınmış bir çerçeveye yerleştirmeye yönelik değerlendirilebilir.²¹ Hal böyle olunca Türk romanı açısından yapıtların kültürel, tarihsel çerçevesi yeni yeni oluştuğundan dolayısıyla yazarların toplum önünde bir aydın kimliğiyle bulunmalarının, yazdıkları eserlerin içinde yer alarak ya da onlara başka tezler yükleyerek toplumla kurdukları etkileşim biçimlerinin, sanat değeri yüksek romanların yazılmasının önüne geçtiğinin düşünülmesi de tartışmaya açık bir konu olmuştur. Ne var ki toplumsal değişimle birlikte geldikleri toplumsal koşulları temsil eden karakterlerin kurgulanmasına ve Türk toplumuna özgü romanların yazılmasına sıra zamanla gelecekti. Tarihsel-sosyolojik gerçeklik bu olunca, üzerinde durulması gereken bir olgudur ki, toplumsal, siyasal iktidardan uzak, bu alanlara katılımları kısıtlı olan kadınlar için kadın dergiciliğini başlatanlar, toplumsal yaşamda kadın-erkek ayrılığından dolayı yaşam niteliği düşen, dönemin aydın erkekleri olmuştur. Bu yayınlarda amaç, farklılaşan toplum içindeki kadınların rol ve sorumluluklarını gündeme taşımaktı. Entelektüel Osmanlı erkeği, kendisine açılan bu alanı büyük bir istekle kullanmıştır. İlk kadın dergisi, 1869'da "*Terakki-i Muhaderat*" adıyla çıkmaya başladı. Cumhuriyete kadar kadın dergilerinin sayısı kırka yaklaşacaktı.²² Bu derginin yanında "*Hanımlara Mahsus Gazete*", "*İnci*", "*Kadınlar Dünyası*", "*Hanım*", "*Süs*", "*Genç Kadın Dergisi*" ve "*Şüküfezar*" gibi dergiler de yayın hayatında yer aldılar. Bir taraftan kadınların lehine olacak şekilde toplumsal reformlar yapılmaktayken diğer yandan kadın, geleneksel rollerine hapsolmuş toplum içinde bir sorunsal olmaya devam ediyordu. Eğitim reformlarına rağmen toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerine kurulu olan toplumsal yapıda kadınların dezavantajlı durumu güncelliğini koruyordu. Son tahlilde dönem itibariyle yazılan romanlarda iktidarın aile içindeki yeniden üretimi kadını ev içinde mahrem alanla sınırlandırmıştır. Mahrem alanın demokratik dönüşümü sosyal reformlarla birlikte ancak tartışılma olanağı bulmuştur. Bunu örnekleyecek biçimde Halide Edib'e kadar olan, Tanzimat sonrası kadın yazarların romanlarında serbest zaman etkinlikleri, kadının bireyselleşmesi ve modernleşmesinin göstergelerinden biri olmasına karşın aynı zamanda kadının yalnızlaşmasının en önemli yansımalarından birini oluşturmuştur. İçine kapanan, hane içinde ya da bulunduğu ortama yabancılaşan, dışlanan ya da aşk acısı çeken kadın, kendini sanat yoluyla teselli yolunu seçmiştir. Kısaca kadın yazarlar, derinleşen kadının önündeki en büyük tehdit ve engeller açısından onun yalnızlaşmasına neden olan baskı mekanizmalarını, kadına karşı olan ön yargılı tutumu aile içi iktidar ilişkilerini, 'yeni' kadın karşısında bocalayan geleneksel zihniyeti ve 'erkek bencilliği'ni eğitim, sanat ve serbest zaman etkinlikleri üzerinden giderek göstermişlerdir.²³ Bu minvalde şunun da altını çizmekte yarar var: Osmanlı Devleti'nde ataerkil yapılar, erkeğin kadın üzerinde kurduğu ezici bir irade

¹⁶Güzin, Dino (2008). *Türk Romanının Doğuşu*, 2. baskı, İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 83.

¹⁷Ziya, N, Bakırcıoğlu (1996). *Başlangıçtan Günümüze Türk Romanı*, 3. baskı, İstanbul: Ötügen Yayınları, s. 26.

¹⁸Fusun, Akatlı (1982). "Türk Yazınında Kadın İmgesi", *Türk Toplumunda Kadın*, drl. Nermin Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimleri Derneği, 2. baskı, İstanbul: Ekin Yayınları, s. 303.

¹⁹Neriman, Açıkalın (2014). "Yoksulluğun Öteki Yüzü: Fuhuş Pazarında Kadın Olmak", *Yoksulluk ve Kadın*, yay.haz. Abdullah Topçuoğlu vd, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 310.

²⁰Timur, a.g.e., s. 38.

²¹Saraçgil, a.g.e., s. 90.

²²Çakır, a.g.e., s. 95.

²³Ayşegül, Günaydın (2013). "Kadın Direncinin Bir Göstergesi ve Kadınca Bir Savunma Refleksi: Serbest Zaman ve Sanat", Ankara: *Doğu Bayı Düşünce Dergisi*, S. 63, s. 122, 128.

üzerine temellendirilmiş olmakla birlikte, kadının ev içinde küçümsenmeyecek bir hâkimiyeti vardı. Aile üyeleri arasındaki bağlar, sevgiden çok işbirliği veya iktidar çatışmaları üzerine kuruluydu.²⁴

1.2. Cumhuriyet Dönemi Romanlarında Kadın Temsilleri

Türk romanındaki kadın temsilleriyle ilgili örneklerimize Cumhuriyet dönemi yazarları ve yapıtlarıyla devam edelim. Halit Ziya Uşaklıgil Türk yazınının önemli bir romancısıdır. Halit Ziya'nın yapıtlarında rastlanan başlıca kadın tipleri, yakından tanıdığı İstanbul yüksek burjuva ailelerinin, başlıca erdemleri iffetleri olan hanımefendileri, aynı ailelere musallat olan, hatta kimi zaman katılmayı başaran hafifmeşrep, erdemsiz kadınlar ve hülyalı, romantik, kederli, hassas genç kızlar şeklinde işlenirken²⁵, 1923 yılında kurduğu "Kadınların Halk Fırkası" kapatılan Nezihe Muhiddin'in "Bedenim Benimdir", "Kalbim Senindir", "Çıplak Model", "İzmir Çocuğu" ve "Güzellik Kraliçesi" gibi romanlarındaysa kadınlar şöyle işlenmektedir: Nezihe Muhiddin romanlarında hep kadınların peşinden giderek, onları güzellik kraliçesi, prenses, köle, müzisyen, avukat kimlikleriyle resmederken, kadınlarla erkekler ve kadınlarla kadınlar arasında pek çok ilişki tasavvur eder. Bu ilişkileri çoğu zaman yargılamaz. Kadınlar türlü tahakkümlerden etkilenmelerine rağmen bedenleri üzerinde söz sahibidirler. Haremde, gemide, otelde, konakta, muayenehanede, sinemada, hapishanede kendi cinselliğini sadece kendi denetlemek isteyen kadınlara rastlarız. Ve bu kadınlar anneleriyle sonsuz bir hesaplaşma içindedirler.²⁶ Bunun yanında Halide Edip'in bütün kadın kahramanları ise modern, aydın ve olumlu değerlerle doluyken erkekleri, kendi evlerindeki bu hazineden habersiz, bir kadının dostluğunu kabul etmekten ya da kazanmaktan aciz, onlara karşı kaba, ilgisiz ve duyarsız olmaya, doymak bilmez bir cinsel iştah beslemeye devam etmektedirler.²⁷ Değerlendirmeye ekleyecek olursak: Cumhuriyet döneminin kanonik romanlarında kurulan kadın ve erkek kimlikleri arasındaki milliyetçi uzlaşmayı da not etmek gerekir. Halide Edip'in romanları bunun en yetkin temsil edildiği yerdir. Bu zihniyette modern erkeklerin yoldaşı olmaya kabul edilen eğitilmiş modern kadınlar 'cinsiyetsiz' kadınlar olurlar; cinsellikleri ve arzuları yok olur, vatan aşkı dışında başka aşka yer kalmaz. Modern kadın, arkaik ataerkil zihniyetin gözündeki et, makine, hizmetçi olmaktan çıkar; milletin annesi, öğretmeni olur.²⁸ Dahası Halide Edip'in romanlarında milli ahlak ve değerleri içselleştiren kadın roman karakterleri, Osmanlı aile yapısına bir tehditmiş gibi gösterilen şeytani ve hafif meşrep bir kadın olmak şöyle dursun, çok güçlü ve örnek alınması gereken "ideal kadın" olarak sunulurlar.²⁹ Kadın karakterlerin çeşitliliği aslında Halide Edip'in aydın işleviyle değişen konumundan etkilenmesinin yanında genel yönleriyle romanlarında Cumhuriyet Türkiye'sinde kadınların kamusal hayata hangi koşullarla kabul edilebileceklerini ifade eden bir mecazdır: cinsiyetsiz ve kadınlıklarından sıyrılmış olarak.³⁰ Bu yönüyle yazarı kendinden önceki Tanzimat dönemi romancılarından ayıran önemli bir özellik; rolleri ve beklentileri bakımından kadını aile içinde konumlandırmayarak, hem kadını hem de aileyi ikincil toplumsallık alanında kamusal alana taşımış olmasıdır.³¹ Bunu somutlayacak biçimde, Yahya Kanbolat'ın kadın hakları açısından eğildiği Halide Edip'in romanlarında feminizmle ilgili saptadığı kadın isteklerine kısaca bir göz atalım. Kuşkusuz bu sıralama yazarın öznel bakış açısını tam anlamıyla yansıtmaktadır. Bulguları dikkate değer olmakla beraber şöylece maddeleştirilmiştir: Eğitim hakkı, poligaminin reddi, sokağa çıkabilme hakkı, eğlence yerlerine gidebilme hakkı, çalışma hakkı, çarşafsız ve peçesiz giyinme hakkı, boşanma hakkı, kocasını seçme hakkı, ev içinde selamlık ve haremlik düzeninin kaldırılması, örgütlenme hakkı, politikaya girme hakkı.³² Türk modernleşmesini konu edinen tüm çalışmalarda vurgulandığı üzere, Cumhuriyetin ilânından sonra hayata geçirilen reformlarla hedeflenen yalnızca siyasal rejim değişikliği değil, aynı zamanda yeni hayat tarzı ve bu hayat tarzına uygun bir sosyal karakter yaratılmasıydı. Tek parti ideolojisinin merkezinde ülkeyi modernleştirmek ve bu amaç doğrultusunda toplumu hem kurumsal hem entelektüel anlamda yeniden yapılandırmak vardı. Bu nedenle amaçlanan değişim ülkedeki siyasal sistemi monarşiden cumhuriyete çevirmekten daha fazlasını, yaşam biçimlerinde davranış hattâ düşünce tarzlarında bir değişikliğe işaret ediyordu.³³ Elbette bu yeni ulus için yeni sosyal karakter oluşturma

²⁴Saraçgil, a.g.e., s. 75.

²⁵Akatlı, a.g.e., s. 302.

²⁶Elif, E, Vural, Akşit (2013). "Annelik, Feminizm, Tarih", Ankara: *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 64, s. 195.

²⁷Saraçgil, a.g.e., s. 189.

²⁸Sancar, a.g.e., s. 139.

²⁹Hülyâ, Adak (2014). "Otobiyografik Benliğin Çok-Karakterliliği: Halide Edib'in İlk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet", *Kadınlar Dile Düşünce/Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, drl. Sibel Irzik, Jale Parla, 5. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 163.

³⁰Kandiyoti, a.g.e., s. 160.

³¹Türkan, Erdoğan (2012). "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Değişen Kadın Kimliği: Halide Edip Adıvar'ın Romanları", *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, ed. Köksal Alver, 2. baskı, Ankara: Hece Yayınları, s. 387-409.

³²Yahya, Kanbolat (1986). *Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Feminizm Sorunu*, Ankara: Bayır Yayınları, s. XI.

³³Funda, Gençoğlu, Onbaşı (2013). "Kadınların Halk Fırkası: Doğudan Yükselen Işık", Ankara: *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 63, s. 81.

düşüncesi toplumsal yaşamda yer almaya başlayacağı oranda edebiyatta temsilini bulacaktı. Ama ne kadar? Nihayetinde kendilerini toplumsal hareketliliğin esas temsilcileri ve sürdürücüsü gören reformcu seçkinler, modern edebiyat aracılığıyla kolektif bilince modernleşmenin gerekliliğini yaymaya çalışırken, kendi çelişkilerini de açığa vurmuşlardır.³⁴ Şöyle bakmak gerekirse, alafrağa, yozlaşmış kentli kadının karşısında iffetli, saf ve çalışkan yerli kadın örneği özellikleriyle konan “Anadolu köylü kadını” idealizasyonu 1910-1930 milli Türk edebiyatında sürekli tekrarlanan bir tema olmuştur.³⁵ Ancak Güleendam’ın belirttiği gibi gerçek şu ki, çoğu köy hayatını konu edinen romanlardaki evli köylü kadınlar; genellikle evin işlerini yapan, tarlada ve hayvanların bakımında kocasına yardım eden, soyun devamını sağlayan, resmi anlamda eşleriyle genellikle hiçbir bağı olmayan cahil kişilerdir. Köy kadınlarının erkekler tarafından şiddete maruz kalması ve cinsel açıdan bir metâ olarak görülmesi bu kadın karakterlerin en önemli yönlerindedir.³⁶

Romanların değerlendirmesine dönecek olursak: Reşat Nuri Güntekin “Acımak” romanında erkeklerin aileyi ve kadınları yönetememesi durumunda namussuz, şehvet düşkün kadınlara elinde oyuncak olacak şekilde başlarına gelecek belaları trajik olayların eşliğinde gösterir.³⁷ Döneminin etkin romancılarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “Ankara” romanı ise 1921 Sakarya Meydan Muharebesi ile 1943’ten Cumhuriyet’in yirminci yıl dönümü arasındaki yirmi iki yıllık bir zaman dilimi içinde, eserin kahramanı Selma’nın yaşadığı ruhsal büyüme sürecini konu eden bir eserdir. Bu, İstanbul’dan Ankara’nın büyümesine kapılarak ayrılan, Ankara’da ilk hayal kırıklığını yaşayan ve sonra Kurtuluş Savaşı’nın ve Türk İnkılabı’nın ruhu ile özdeşleşerek gelişen, büyüyen ve zenginleşen bir ruhun macerasıdır.³⁸ Yakup Kadri’de de kadın ve erkek kimliği açısından bir arayış sergilenir. Ancak kadının yeri son tahlilde uzlaşmış bir biçimde evinin içi bile olsa genel kanıdan şu şekilde söz etmek mümkündür: Ataerkil modernleşme yazınında ortaya çıkan ideal kadın kocasına sadıktır, ama erkeğin sadakatsizliğini affeder, yeni düzen kurma gücüne sahiptir; iradeli, aşkını ve eşini seçebilen, vatanı için her türlü görevi yapmaya hazır, sosyal yardım işlerinde çalışmayı anlamlı bulan, modernleşmeyi çalışma, üretme, paylaşma olarak anlayan, halkla kaynaşabilen, aykırı düşmeyen, anlamsız hürriyet istemeyen, erkeğe muhtaç olmadan ve ondan bir şey beklemeden yaşayabilen kadındır.³⁹ Bu durum ileriki yıllarda her zaman kadının güçlendirilmesi ve yeni reformlar için gerekçe olacaktır. Burada diyebiliriz ki, bu kuşak romanlarında en temel ideolojik yapı, kurucu seçkinlerin arzusunda ortaya çıkan ‘yeni kadın’ı şekillendirme stratejileridir. Bu arzuyla şekillenen eril modernlik ‘yeni kadına, takip etmemesi gereken yolları, yanlış rotaları ve öykünmemesi gereken yaşam biçimlerini, romandaki kişi ve olay örüntüsünü kullanarak tasvir eder. Bu tasvirle esasında topluma karşı görevler anlatılırken kadın ve erkek ilişkisinde geçerli olması gereken cinsel ahlaka ilişkin ilkeler ve öğretilerle ilgilidir.⁴⁰ Dolayısıyla Kemalistlerin getirdiği erkeklik ve kadınlık tarzlarıyla, geleneksel cinsiyet nosyonlarından bazıları “geri” sayılarak kötüleniyor, bazılarıysa yeni bir bağlamda değerli kılınıyor, yüceltiliyordu. En önemlisi yeni kadınlar, medeni bir millet olarak yeni Türk milletinin simgeleri haline geldiler. Kemalizm, her ne kadar modernist bir ideoloji olsa dahi, kadınlar için temel geleneksel bir cins kimliği sunan geleneksel ahlak normlarını değiştirmedir.⁴¹ Böylece kültürel cinsiyetçi rolleri içselleştirerek eşitsizlikleri besleyen sistemin sürmesinde pay sahibi oldu. Bunun yanında Cumhuriyet rejiminde kadına verilecek hakların hayati bir önem taşıdığı, sadece kadına yönelik değil toplum yararına da olacağı anlaşılmıştı. Kuşkusuz kadınlar, toplumda yeni kamusal roller üstlenmeleri için kendilerine cesaret veren, başta eğitim olmak üzere çeşitli reformlardan yararlandılar. Örneğin 1950’li yıllarda kadınlar kamusal alanda çeşitli dernekler yoluyla örgütlenirken, 1980’li yıllara doğru bağımsız kadın hareketi ortaya çıktı. Patriyarkaya karşı tüm söylemlerin sorgulanması, cinsiyetçiliğin kavramlarının oluşturulması, deşifre edilmesi yolunda öncekinden farklı yöntem ve kurumlar var olmaya başladı.⁴² Her ne kadar modernleşme söylemleri, kadınların kamusal rollerini, istihdam hayatına katılımını genişletmişse de kadının asli kimliği özel alanla, ‘yuvayı kuran’, çocuk yetiştiren anne ve kocasının karısı biçiminde tanımlanmaya devam etmiştir.⁴³ Ortaya çıkan ise şu olmuştur, Anadolu’nun tamamı için ataerkillik tarihseldir. Siyasal iktidarların tercihi ve resmi ideolojilerin bir parçasıdır. Cumhuriyetin ilânından bu yana Türkiye’deki hemen hemen tüm

³⁴Saraççıl, a.g.e., s. 96.

³⁵Ayşe, Durakbaşa (2014). *Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, 6. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 122.

³⁶Ramazan, Güleendam (2015). *Türkiye’de Kadın Olmak, Cumhuriyet Devri Türk Romanında Kadın Kimliği: 1960-1980*, İstanbul: Kesit Yayınları, s. 133.

³⁷Sancar, a.g.e., s. 131.

³⁸Sevim, Kantarcıoğlu (2008). *Yakınçağ Tarihimizde Roman 1908-1960*, İstanbul: Paradigma Yayınları, s. 290.

³⁹Sancar, a.g.e., s. 133.

⁴⁰Sancar, a.g.e., s. 129

⁴¹Durakbaşa, e.g.e., s. 24, 27

⁴²Çakır, a.g.e., s. 94, 103.

⁴³Durakbaşa, a.g.e., s. 235.

siyasal sistemler “kadın eşittir aile” formülünü kutsayarak kadının kamusal alandaki özgür ve eylemsel varlığını sınırlamışlardır.⁴⁴ Türk romanındaki yapılandırılmasıysa genelde bu yönleriyle yer bulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarına dönecek olursak: Medeni Kanun başta olmak üzere, hukuk-egitim gibi alanlarda yapılan birçok düzenlemeyle birlikte, Cumhuriyet’in resmi ideolojisi kadınların kamusal alana girmelerinden ve meslek sahibi olarak ev dışında çalışmalarından yanaydı. Ama dönemin kadın konusundaki algılamasına biraz daha yakından bakıldığında, geleneksel kalıp ile modernleşmeci kalıp arasında, toplumsal cinsiyet rolleri açısından temel bir farklılık olmadığı görülür. Kemalist erkeklerin hayalindeki “yeni kadın”, ailevi, toplumsal, milli görevlerini benimseyen ve başkaları için yaşayan bir varlıktı. Kadının en belirgin erdemi, fedakârlığı ve feragatiydi.⁴⁵ Bu öğeler birçok romanda işlenmiştir. Örneğin “Ateşten Gömlek” ve “Vurun Kahpeye” romanları başta olmak üzere, Halide Edip Adıvar’ın özellikle savaş sırasında ve sonrasında yazdığı romanlardaki karakterlerin Kemalistlerin oluşturmak istediği, yeni kadın modelini şekillendirmede etkili olduğu Türkiyeli feminist yazarlar arasında paylaşılan bir yargı olmuştur.⁴⁶

Elbette Kemalist reformlar ve laik Cumhuriyetin kurulması, romancılarımıza yeni bir ufuk açmış ve ileri bir toplum paradigması yeni bir roman türü yaratmıştı. Gerçekten geleneksel düzenin çok dar bir kesimi arasına sıkışıp kalmış Osmanlı romancılarının tersine, ilk dönemde Cumhuriyet romancıları, Kemalist rejimi bütünüyle kavramaya ve devrimin eksik buldukları yönlerini imgelemlerinde tamamlamaya önem vermişlerdir.⁴⁷ Bu “rasyonalizasyon” döneminde yerine göre kimi romancılar görece eleştirel ve yapıcı olmayı başaramışlardır. Ancak büyük oranda Kemalist reformların kadını kamusal yaşama hazırlarken temel düşüncesi, kadınlar kendilerini modern yaşam koşullarına uyum sağlamalı, erkeğin yanında kamu dünyasına girmeli, ancak bütün bunları erkeğin üstünlüğünü kabul ederek yapmalıydılar. Onların kazançları ile çabaları toplum içindi, amaç toplumun dönüşümüne ve reformların gerçekleşmesine katkıydı.⁴⁸ Bu nedenle Cumhuriyetçi modernliğin kadın kimliği tanımının erkeği mutlu etmek, toplumu eğitip üretmek, modern ve mazbut olmak olarak tanımlandığını ileri sürebiliriz.⁴⁹ Zaten toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin devamı niteliğindeki sosyal ilişkiler bu mantıkla kuruluyordu.

Açıkgası toplumsal cinsiyet rolleri kadınları; bağımlı kılarak ev ortamına hapsedmekte ve böylece denetlenen rolünü vermekte; erkeklere de karar veren ve denetleyen rolünü uygun görmektedir. Bu rol dağılımında denetleme ve karar verme eylemleri bağımsızlığı gerektirdiğinden, erkekler özgür, kadınlar özgür değildir. Kadınlar açısından yanlı tarih, kadını ya kutsamış ya da yaşam alanlarından dışlamıştır. Bu dışlanma “dil”in önyargılı kullanımıyla pekişmiştir.⁵⁰ Dilin bu kullanımı psiko-sosyal işleniş biçimiyle edebi metinlerde kadınlık rolleriyle kurgusal bütünlük kazanmıştır.

Roman kahramanları içinde kadın karakterlere bakış açısının değişmesinin, Cumhuriyet dönemi ile birlikte kadınların kamusal yaşama yeni sosyal rollere sahip biçimde girdiği bir dönemde olduğu varsayılır. Kadın erkek ilişkileri toplumsal yaşamın başka alanlarında yeni değişim süreçlerine göre yer edinmektedir. Bu bağlamda Reşat Nuri Güntekin’in “Çalikuşu” romanı belki de milli edebiyatın, yeni Cumhuriyet rejiminin önerdiği kadın modelini sunan en anlamlı örneklerden biridir.⁵¹ Olumlu bir sosyal karakter olan Feride topluma hizmet eden bir eğitmen tipiyle çizilir. Reşat Nuri, “Çalikuşu”nda Feride öğretmenin penceresinden, köyde kızların küçük yaşta evlendirilmeleri, halkın düşmüş kadınlara iyi davranmaması, üvey anne baskısı ve düğün âdetleri⁵² gibi yoksul köy yaşamının gerçekçi yönlerini verir. Yalın bir ifadeyle, Reşat Nuri “Çalikuşu”nda, kendinde devrinin bazı önemli toplum eğilimlerini toplamış yeni bir kadın tipi yaratmak istemiştir. Bu yeni kadının oluşumunda ev kadınlığı yerini toplumcu kadına bırakmaktadır. Kadına, demokratik niteliği olan halkçılık-aydıncılık açısından ışık tutmaktadır.⁵³ Ne ki kadını kökten bir şekilde yeniden oluşturmamakta, toplumdaki eğitim başta olmak üzere bazı temel haklarla donatılarak kadın öğretmen modelini oluşturmaktadır. Feride bir öğretmen rolüyle halkın aydınlanmasına adanmıştır. Bu yönüyle roman liberal feminist öğretmeye bir örnektir. “Yaprak Dökümü”nde, olaylar geleneksel ailenin

⁴⁴ H, Yaprak, Civelek (2013). “Kırmızı Kuşağın Kuramsallığı: Ataerkil Söylem ve Anadolu Kırsal’nda Kadın”, Ankara: Doğu Batı Düşünce Dergisi, S. 64, s. 99, 100.

⁴⁵ Fatmagül, Berktaş (2015). *Tarihin Cinsiyeti*, 5. baskı, İstanbul: Metis Yayınları, s. 108.

⁴⁶ Saraçgil, a.g.e., s. 213.

⁴⁷ Timur, a.g.e., s. 318.

⁴⁸ Saraçgil, a.g.e., s. 263.

⁴⁹ Sancar, a.g.e., s. 123.

⁵⁰ Nedime, Köşgeroğlu (2010). *Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Kadın/Kalın Duvar İnce Zar*, Ankara: Alter Yayıncılık, s. 15.

⁵¹ Saraçgil, a.g.e., s. 266.

⁵² Ramazan, Kaplan (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, 3. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 61.

⁵³ İbrahim, Tatarlı, Rıza, Mollof (1969). *Hüseyin Rahmi’den Fakir Baykurt’a Marksist Açıdan Türk Romanı*, İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, s. 31.

değişimi ekseninde ilerlerken, geleneksel aile yapısının arayışını konu edinen “Kızılçık Dalları” toplumsal değişimin aile yapılarına etkisini ele alır. Bazı romancılar daysa kadınların yaptıkları yanlışların sorgulandığını ve çözüm yolları üretildiğini görürüz: Örneğin, Peyami Safa, “Fatih-Harbiye” romanında Atatürk reformları ile değişim geçiren kadının yaşadığı çelişkiyi sergilemiş, bir anlamda bu kadına yol göstermeye çalışmıştır. Yazar, bu romanda kadının doğru olanı bulabilmesi için, ona etrafındaki erkeklerin yardım etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kadına yeni bir hayat tarzı sunduktan sonra geri çekilmek, onu yapabileceği hatalar konusunda uyarmamak, olumsuz sonuçlar doğurabilir, düşüncesini savunmuştur.⁵⁴ Cumhuriyetin ilk dönem romanlarında erkek yazarların edebi metinlerinde kadın temsilleri hakkında ileri sürülen düşüncelerin yanında kadın yazarlar açısından kısaca bilgi vermek gerekirse, Güzide Sabri, Muazzez Tahsin Berkand, Halide Zorlutuna, Peride Celal, Cahit Uçuk, Kerime Nadir ve Şükûfe Nihal gibi kadın yazarlar ise romanlarında okumuş genç kızların özgür davranışlarından duydukları rahatsızlıklarını genelde dile getirmişlerdir.⁵⁵

1.2.1. Toplumcu Gerçekçi Edebiyatta Kadın Temsilleri

Romanlardaki kadın temsilleri açısından belirleyici etkenleri; en dar bireysel alandan, en geniş tarihsel, toplumsal alanlara kadar izlemek olanaklıdır. Fail olan yazarın kendi bireysel geçmişinden gelen deneyimler, yaşadığı çağa ilişkin tarihsel koşulları kavrayışı, içinde bulunduğu grubun düşünsel kimliğine uygun düşen bakış açısı ile cinsiyet eşitsizliğine ilişkin kuramlara olan ilgisinden çıkardıkları romanlarında kurguladığı kadın karakterlere nüfuz edebilmektedir. Yerine göre yazar, kadının imgesinin ikiye bölünmüşlüğüne taşıyıcısı olabilir. Açıklayıcı olmak gerekirse, eski kadın imgesini; saf, iyi, erdemli, ama cinselliği olmayan kadınla, baştan çıkarıcı, ahlâksız, yosma kadını karşı karşıya getirebilir. Yeni kadın imgesini iyi, saf, özverili, üstelik cinselliği olan ev kadını ile çalışan, bağımsız, bu yüzden de potansiyel olarak her türlü kötülüğün tohumunu taşıyan kadın arasında bölebilir. Edebiyatımız da hep bu ikili şemayı izlemiş görülüyor.⁵⁶ İşte bunu sürdürürcesine cinsiyet rejimi roman dünyasına el atarak iki kadın roman karakterini üretir. Namuslu, cinsiyetsiz ve ev içi rollerini yerine getiren, sosyal işlevleri bunlarla sınırlı olan kadınla, erkeği yoldan çıkararak aile yapısı için tehdit oluşturan iffetsiz kadın tiplerini. Cumhuriyet dönemi romanlarının cinsiyet hiyerarşisinin aşılması konusunda pek istekli olmadığı görülse de Tanzimat dönemindeki birtakım yeniliklerle ortaya çıkan kadın temsilleri Cumhuriyet ile birlikte “kamusal görünürlük” kazanmaya başlamıştır. Ancak, kadın sorunu değişmemiştir. Roman sosyolojisi açısından değerlendirdiğimizde görüyoruz ki, Osmanlı'nın son döneminde entelektüel-tarihsel bağlamda modernleşmenin cinsiyet rejimi ortaya çıkarak, gelecek dönemlere zihniyet olarak devredilmiştir.⁵⁷ Ulus devlet pratiğinde Türk modernleşmesi ise kadınların kamusal alana çıkmasını desteklerken bir yandan da çok güçlü bir korkuyu kıskırtmıştır. Kadınların denetimden çıkması, toplumun dejenere olması gibi. Buna karşılık modernleşen orta sınıf kadınlar, kamusal alana çıkma serbestisinin bedelini, özel alanda klasik ataerkil ilişkilere boyun eğmeyi kabul ederek ödemişlerdir.⁵⁸

Cumhuriyet döneminde toplumsal değişim ve roman ilişkisini cinsiyet sosyolojisi ekseninden hakkıyla değerlendirebilmek için 1940-50'lerden sonraki roman anlayışının toplumsal değişmeden birebir etkilendiği tezini kabul etmemiz gerekir. Cumhuriyetin getirdiği değişimler sürerken, tarımın makineleşmesi, göç, çalışma yaşamında artan işçiler, tüccar ve girişimcilerin varlığı, uluslararası ilişkilerin etkisi ve sosyal sorunların yoğunlaşması birçok romanda karşılığını bulmuştur. Köy Enstitüsü çıkışlı Mahmut Makal, “Bizim Köy” adlı eseriyle kırsaldaki yoksulluğu dramatik yönleriyle verirken, özellikle sosyal konulu edebiyatın kapısını açmıştır. Sabahattin Ali, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tarih romanları okuyucu kitleleriyle tanışmıştır. Toplumda ailenin dönüşümü, aile içi çatışmalar, göç, gecekondu olgusu, töre, kırsal yaşam ve kentsel yaşamda yoksulluk içindeki toplum kesimleri kadın ve erkek rolleriyle birlikte işlenmiştir. Bu dönemde örneğin, kırsal kesimde yaşayan kadınların içinde yer aldığı sosyal sorunlar roman ve öykülerimizde yinelenen konuların başında gelmiştir. Çok eşli evlilik, kuma sorunu, kızların parayla satılması, şiddet, törel baskılar altında kadının ezilişi ile erkek çocuk doğurmadığı için kocasının baskısı altında kalışı gibi türlü sorunlar öykü ve romanlarda işlenmiştir. Bunu Fakir Baykurt'un “Tırpan”ı, Bekir Yıldız'ın “Bedrana”sı, Sabahattin Ali'nin “Hanende Melek”inde görebiliriz.⁵⁹

1.2.2. Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in Romanlarında Kadın Temsilleri

⁵⁴Bahriye, Çeri (1996). *Türk Romanında Kadın, 1923-1938*, İstanbul: Simurg Yayınları, s. 249.

⁵⁵Sancar, a.g.e., s. 144.

⁵⁶Bekir, Onur (1986). *Kadın, Gençlik ve Cinsellik*, İstanbul: Gür Yayınları, s. 47, 48, 49.

⁵⁷Sancar, a.g.e., s. 11.

⁵⁸Aksu, Bora (2014). *Kadınların Sınıfı*, 6. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 159.

⁵⁹Emin, Özdemir (1979). *Türk ve Dünya Edebiyatı Üzerine Notlar*, Ankara: Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 143.

Edebiyatta 1945'e kadar üzerinde durulan veya oluşturulmak istenen kadın imgesi ülkenin kuruluşuna katkıda bulunması açısından önemli toplumsal görevler yüklenirken, bu tarihten sonra geleneksel rolleri yoğun olarak vurgulanmaya başlanmıştır.⁶⁰ Kadın ev içi rolleriyle toplumda yaygın kabul görmüştür. Diğer yandan 1950'lerde hem dönemin cinsiyet rejiminin biçimlenmesi hem de buna etki eden faktörler açısından; edebi ve siyasi kurmaca metinlerine damgasını vuran şey kentli orta sınıf Türk ailesini inşa edecek olan modern Türk kadını ve onun değerlerini somut açıdan tanımlayıp anlatabilmek olmuştur. Öte yandan modern Türk toplumu ve onun kentli modern ailesi, köyden kente göç olgusu ile karşı karşıya kalmış ve kendine ait tahayyülündeki steril modernlik halinin ciddi bir tehdit altında olduğu duygusuna kapılmıştır.⁶¹ Bu süreçte yazılan romanlarda sosyal olgular, toplumsal sorunlar nedenleri ve sonuçlarıyla işleme yoluna gidilmiştir. Bunu analiz etmek için kadının toplumsal gerçek içindeki sosyal durumunu daha ayrıntılı bir şekilde çizen romancılara bakmak gerekir. Bun minvalde toplumcu gerçekçi edebiyat akımı içinde yer alan ancak kendilerine özgü roman paradigmaları bulunan Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in romanlarında kadın temsilleri örneklerine bolca rastlanır.

Türk toplumunun büyük dönüşümünü romanın olanakları ve diliyle aktarma, anlatma amacıyla olan⁶² Kemal Tahir'in köy ve kent ortamlarında geçen romanlarına kadın temsilleri açısından bakalım: "Sağırdere"de başlık parası karşılığında kendisinden yaşça büyük Hakkı ile evlendirilen Ayşe başka bir ifadeyle satılmıştır. "Yedi Çınar Yaylası"nda Ömer, Benli Nazmiye'yi satın almıştır. Yine "Bir Mülkiyet Kalesi"nde öğreniyoruz ki o dönem kadınlarla birlikte erkeklerin aynı arabaya binmeleri yasaktır. Öte yandan "Devlet Ana"daki Bacıbey gibi güçlü kadın tiplmeleri yazarın romanlarında yok denecek kadar azdır. "Büyük Mal"daki Emey her ne kadar erkekleşen ve cinayet işleyecek bir tip şeklinde çizilse de Bacıbey'in çok uzağında kalan bir karakterdir. "Körduman" romanında yoksulluk köy yerinde Şadiye'yi ekin çalmaya itecek kadar yoğundur. Yazarın romanlarında kadına yönelik şiddet ve cinsel taciz olayları da sıkça yaşanır. "Rahmet Yolları Kesti" romanında Melek Hanım eşiyle otururken evlerine gelen eşkıyaların şiddetine uğrar. "Köyün Kamburu"nda Topal Ayşe eş şiddetini acımasızca yaşayanlar arasındadır. Kabaca yaşanan bir cinsellik Tahir'in roman formasyonuna egemendir. "Kurt Kanunu"ndaki Ballı Naciye genel kadın karakterinde çizilirken Abdülkerim'in birlikte olduğu Sema Hanım, "Bozkırdaki Çekirdek" in Sultan'ı, "Büyük Mal" in Nefise'si cinselliğe düşkün aşırı istekli karakterler biçiminde okuyucuya sunulur. Yazar "Hür Şehrin İnsanları"nda iş kovalamak için erkekler tarafından kullanılan Madam Tamara, çocuk yaşta cinsellikle tanışan Safo gibi kadın karakterler yoluyla toplumda kadının cinsiyet hiyerarşisindeki yerini aslında romanlarına taşımaktadır. Kadının toplumsal gerçek içindeki düşük sosyal-ekonomik statüsü erkek egemen toplumda adeta kadını erkeklerin aracı konumuna taşımıştır.

Orhan Kemal'in ürün verdiği 1940-1970 arası dönem, Türkiye siyasal ve toplumsal tarihine dair yapılan dönemlendirmelerde belli bir aralığı temsil etmektedir.⁶³ Yazarın romanlarında bu dönemdeki toplumsal değişimin birey ve topluluklara yansımaları sosyolojik arka planı oluşturur. Orhan Kemal'in romanlarında kadınların yaşam nitelikleri düşük olmakla beraber cinsiyet eşitsizliğinin etkisindedir. Kadınlar erkeklerin kurduğu dünyada aşağılanan, satılan, aldatılan, çalışma koşullarında sömürülen, cinsel meta olarak kullanılan özelliklerle verilirler. Yazar toplumsal yapıda kadın olgusunu romanlara taşıırken gerçekliğe sadık kalmaya çalışmıştır. "Yalancı Dünya"nın Neriman'ı sinema yıldızı olma arzusuyla gençliğini ve güzelliğini erkeklere sunarken, erkek dünyasının hoyratlığını yaşayacaktır. "El Kızı"nda Nazan çocuk yaşta evlendiği, eğitilmiş kocası Mazhar'ın şiddetine uğrar, aldatılır ve kaynanasının her türlü iftirasına maruz kalır. "Cemile" romanında çalışma yaşamına giren ve fabrikalarda çalışan kadınların sosyal durumunu görürüz. "Kötü Yol"un Nuran'ı film artisti olmak uğruna erkeklerin dünyasında kullanılan bir kız olur. "Hanımın Çiftliği"nde Çemşir kadınlarının çalışarak elde ettiği kazançlarını alırken, eş şiddetini sürdürmektedir. Kızı Güllü bile başlık parasıyla Muzaffer'in yiyene satılmıştır. Ancak Güllü, Muzaffer Bey'e yönelecek, onunla evlenecektir. Adını Serap yapıp refah içinde yaşamayı tercih edecektir. Öldürülen Muzaffer'in çiftliğini bir süre idare ettikten sonra yakılan çiftliğinden oğlu ile birlikte kaçacak, öldürülmekten son anda kurtulacaktır. Yazar tarlalarda ırgat olarak çalışan, bey konaklarında hizmetçilik yaparken evin erkeklerinin cinsel gereksinimlerini doyuran kadınlarla bizleri tanıştırır. "Gurbet Kuşları"ndaki Nermin şehir hayatının bütün olanaklarını kullanan, eşini aldatan, hedonist bir karakterdir. Diğer yandan eski hizmetçileri Ayşe Memet ile evlenip gecekondü sahibi olmak için verdikleri mücadelede erkeğine göre iradesi güçlü bir kadın şeklinde çizilecektir. "Yüz Karası" romanında sevdiği insanın ihanetine

⁶⁰Ramazan, Gülendarm (2006). *Türk Romanında Kadın Kimliği 1946-1960*, Konya: Salkımsöğüt Yayınları, s. 12.

⁶¹Sancar, a.g.e., s. 234, 235.

⁶²Köksal, Alver (2010). "Kemal Tahir'in Roman Sosyolojisine Katkısı", Kemal Tahir 100 Yaşında, ed. Ertan Eğribel, M. Fatih Andı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 386.

⁶³Aynur, Erdoğan (2014). "Aydınlık Gerçekçiliğin Rotası", Bereketli Toprakların Yazarı Orhan Kemal, Ankara: HECE Aylık Edebiyat Dergisi, S. 205, s. 43.

katlanamayarak canına kıyan yoksul Masume erkeğin ittiği bir sonu yaşar. Orhan Kemal'in romanlarında çocuk yaşta evliliklere çokça rastlarız. Örneğin "Kötü Yol"da Bedia, Nuri Bey ile çocuk yaşta evlenmiştir. "Hanımın Çiftliği"nde Boşnak Meryem on dördünde Cemşir'e verilmiştir. "Bereketli Topraklar Üzerinde" ve "Kanlı Topraklar" gibi romanlarında kadınların tarlalarda, fabrikalarda çalışma koşullarında karşı karşıya kaldıkları aşağılatıcı davranışları yazar verirken, fabrikalarda çalışan kızlar da "kolay elde edilebilen" kişiler olarak toplum tarafından yargılanır. Kadınlar için iş aşktan önce gelirken erkekler kadınlar tarafından "kadının küçük tanrısı" biçiminde değerlendirilir. Yaşlı kadın tipler ise hep çıkarını düşünen karakterlerdir. "Suçlu" romanında nine torunu Cevriye'yi kullanırken evli birisine satıp geleceğini kurtarmak peşindedir. Orhan Kemal'de kadın sosyal merdivenin en altındadır. Aile içinde sosyal statüsü düşük olan kadınların toplum içinde de çok azı istediği bir yaşama sahip olur.

Türkiye'nin önemli sosyal sorunlarını yapıtlarına taşıyan Yaşar Kemal'de kadınların konumları erkek egemen kültürde toplumsal cinsiyet hiyerarşisine dayanmakla birlikte genel anlamda kadınların sevgi ve umut dolu olduğunu görürüz. "Bir Ada Hikayesi" dörtlüsünün Lena anası adada kalıp, askerden gelmeyen çocuklarını döndükleri güne kadar umutla bekler, insanlara sevgiyle yaklaşır. Sorunlarını çözmelerine yardımcı olur. Yaşar Kemal'in romanlarında kadınlarla ilgili çok çeşitli sorunlar işlenir. Kadına yönelik ölümlerle sonuçlanan şiddet olaylarına en somut örnek "Yılanı Öldürseler"de babaannenin doldurmasıyla annesi Esme'yi öldüren Halil çocuk verilebilir. "İnce Memed" romanında Abdi Ağa'nın şiddetine Memed'in annesi Döne sıkça uğramıştır. Kan davasının sürmesi için "Akçasazın Ağaları" roman serisindeki "Demirciler Çarşısı Cinayeti"nde Mustafa Bey'in annesi Karakız Hatun, Derviş Bey'in oğlunu öldürür. Yaşar Kemal'in yaşlı kadınları genelde sözlerini esirgemeyen, inatçı, dürüst, konur kadınlardır. Bunlara örnek İnce Memed'de Hürü Ana, Kamer Ana ve Anacık Sultan, "Dağın Öte Yüzü" üçlüsünde Meryemce, "Bir Ada Hikayesi" dörtlüsünde Melek Hatun ve Lena Ana gösterilebilir. Ayrıca "Dağın Öte Yüzü" üçlüsünün Elif ile Meryemce'si kadın yoksulluğu ve kırsal yaşam arasındaki ilişkiyi analiz etmemizi sağlar. Yaşar Kemal aşkı ve sevgiyi de kadın karakterleri roman odağına alarak işler. "Binboğalar Efsanesi"nde Ceren'in Halil'e, "Ağrıdağı Efsanesi"nde Gülbahar'ın Ahmet'e, "Bir Ada Hikayesi"nde Zehra'nın Poyraz Musa'ya, "İnce Memed"te Hatçe'nin sonra da Seyran'ın İnce Memed'e tutku dolu aşkı verilebilecek örnekler arasındadır. Yaşar Kemal'de kadın karakterler âşık oldukları kişilerle cinselliklerini yaşarlar. Elbette az olmakla beraber "Yusufoğlu Yusuf"ta Derviş Bey'in kız kardeşi eğitimli Sabahat Hanım ile "Ölmez Otu"ndaki Delice Bekir'in karısı gibi cinselliğe düşkün rasyonel olmayan tiplere de rastlarız. Yaşar Kemal Sarıkamış başta olmak üzere Anadolu coğrafyasında geçen savaşlarda evlerine dönmeyen erkeklerin aile yapılarında oluşturduğu olumsuzlukları, üretim süreçlerinde kadın emeğinin yoğunlaşmasını, eş ve çocuklarını bekleyen acılı insanları da verir. Savaşların Anadolu'da en çok kadınları etkilediğini okuruz.

Sonuçta her üç romancıda görünen şu ki, yapıtlarında kadınların toplumsal cinsiyet rolleri belirgindir ve bu rollere uygun işlevleri yerine getirirler. Bu yazarlar, çok kadınlı evlilikler, çocuk yaşta evlilikler, eğitimsizlik, yoksulluk, cinsel istismar, erkek şiddeti, ev içi işlerle özdeş tutulmaları, düşük sosyal-ekonomik statüleri ile kadınların psikososyal durumu hakkında bizleri aydınlatmaktadır.

Kuşkusuz Türk romanı kadın temsilleri açısından daha ilginç kesitler taşır. Kadının toplumdaki yeri, kişiliği ve eğitim öğrenim imkânlarının çeşitliliği ve kutupluluğu bakımından belki de dünyanın en ilginç ülkelerinden biri olan bugünkü Türkiye'de bir yanda kadın profesörler öte yanda okuryazar olmayan, ekonomik bağımsızlığını kazanmamış kadınlar; bir yanda oyun masasından kalkmayan sosyete gülleri, öte yanda eylemci devrimci genç kızlar, erkeksi kadınlar, kul eşler geniş bir yelpaze içinde buna örnek verilebilecek kadın temsilleridir. Yine 1960-1970'lerin Türk toplumu çok çeşitli kadın imajlarıyla romanda yansımaları bulur. Örneğin Adalet Ağaoğlu'nun romanındaki Doçent Aysel Cumhuriyetin okumuş kadın ideali ile Avrupa'nın kadına cinsel özgürlük sloganını denemiş olmanın bunalımı içinde ölmeye yatar.⁶⁴ Bu tezi temellendirircesine Çeri (1996)'nin belirttiği gibi, Cumhuriyet döneminde yazarlarımız kadın haklarının nasıl olması gerektiği, kadına ne gibi haklar verilmesi veya verilmemesi gerektiği konusu üzerinde durmamışlar, daha çok kadınlar bu hakları kullanırken ortaya çıkan çarpıklıkları eserlerine yansıtmuşlardır.⁶⁵ Bunu destekleyecek şekilde Gülendam ise 1947-1960 yılları arasında yazılmış romanlarda kadın kimliği üzerine yaptığı çalışmasında şöyle bir yargıya varır: Türk romanında, kadın kimliğinin sunuluşu ile ilgili görülen gelişme ve değişim, ülkenin yaşadığı siyasi, ekonomik ve kültürel gelişme ve değişimle yakından ilişkilidir. Kadınların gerek toplumsal gerekse edebi hayattaki konumları ve bu konunun hem erkekler hem de kendileri tarafından algılanış şekli, zaman içinde serbestiyet kazanmış, ancak bu değişim, gerçek bir özgürleşmeyi içermemiştir.⁶⁶ Aynı şekilde Gülendam'ın 1960-1980 yılları arasında eser vermiş 49 romancının

⁶⁴Gürsel, Aytaç (2012). *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*, 3. baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 38.

⁶⁵Çeri, a.g.e., 1996, s. 25.

⁶⁶Gülendam, a.g.e., s. 357.

146 romanında kadın sorunlarıyla ilgili yaptığı çalışmasında şu değerlendirmesi de dikkate değerdir: Türk kadını 1970'e kadar, özellikle kırsal kesimde, kendisine Cumhuriyet'ten sonra verilen haklardan yeterince yararlanamamış ve sürekli erkek egemenliğinde ve ikinci planda kalmış; erkeklere göre 'nesne' konumunda kalarak 'öteki'leştirilmiştir. Aile hayatında görülen bu durum, çalışma, eğitim ve siyaset alanında da pek farklı değildir.⁶⁷

Özetle biyolojik cinsiyetin toplumsal cinsiyete dönüştürülmesi, kadınla erkeğin sosyal kültürel açıdan tanımlanması ve kadının cinsiyetinden dolayı ötekileştirilmesi, kadınla erkek arasında doğuştan söz konusu edilen farklılıklar ve rol dağılımları hep kadınlar aleyhine gelişmiştir.⁶⁸ Sonuçta insan kadın doğmaz: sonradan olur. İnsan dışısının toplum içerisindeki görünüşünü belirleyen biyolojik, psikolojik ve ekonomik bir yazgı yoktur; erkekle kadınısı erkek denen iğdiş edilmiş cins arasındaki bu ürünü yaratan uygarlığın tümüdür. Ancak başkasının araya girişi bu bireyi öteki varlık haline getirir.⁶⁹ Edebi metinlerdeki olay örgüleri bu gerçeklikten çoğunlukla sapmamıştır. Kadınların durumlarının romanlara yansımaları bu gerçeklik temelinde olmuştur.

Sonuç

Türkiye tarihinde erkeklerin modern bir ulus-devlet, kadınların modern aileler/kuşaklar kurmak ve modern nesiller yetiştirmek için seferber oldukları bir modernlik anlayışı genel kabul görmüş ve uygulanmış⁷⁰ olmakla beraber, roman geleneğinin toplumsal cinsiyet kalıplarını işlerken böyle bir değişme süreci izlediğini söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de kadının konumu, modernleşme atılımının tarihsel gelişme süreci içinde biçimlenmiştir. Kadının toplum içindeki yeri, Tanzimat dönemi ile başlayan ilk modernleşme çabalarıyla, yani Batı toplumsal modeline yönelişle birlikte tartışılmaya başlanmıştır.⁷¹ Dolayısıyla kadınla ilgili yapılan bütün düzenlemeler devlet feminizmi ağırlıklı olunca, Türk romanında kadının varoluşu da bir meydan okuyuş değil, toplumsal rolleriyle uyumlu kimlikler şeklinde yer almıştır. Bunun bir sonucu olarak Türk yazınında kadın imgesi iki ana düzlemde değerlendirilebilir: Biri, bir geçiş döneminin toplumsal, ekonomik siyasal bütün çalkantılarını bir değer bunalımı, dolayısıyla bir ahlâk sorunu görüp üstyapıda sürdüren bir bakış açısının yansıttığı kadın imgesi; öbürü ise çağdaş bilim ve felsefenin verileri ışığında ele alınan, dolayısıyla bireyi toplumsal bağlam içerisinde ve ilişkilerinin örüntüsünden soyutlamaksızın roman ve öykü kişisi rolünde yeniden değerlendiren yaklaşımın ürünü olan gerçekçi kadın imgesi. Tarihsel ve sınıfsal yaklaşımın yönetsel sağlamlığından güç alarak Türk yazınına birey toplum diyalektiğini, insan bütünselliğini getiren yazarların kaleminden çıkan kadın imgesinin, öncelikle göre çok daha gerçekçi bir imge olduğunu söyleyebiliriz.⁷² Feminist edebiyat eleştirisi, sosyolojik çözümleme ve toplumsal cinsiyet sosyolojisi açısından ikincisi üzerinden yapılacak bir değerlendirmenin özellikle Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal romanlarına yönelik yapılacak analizde önemsenmesi gerekir.

Sonuç olarak, Tanzimat'la başlayan süreçle Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, gerek kadının toplumsal hayattaki yeri ve gerekse hızla gerçekleşen sanayileşme ve şehirleşme dinamiklerinde kadının aldığı yeni statü ve hukuki kazanımlar eleştirilse bile âdeta yakın Türkiye'nin bir panoramasıdır. Sosyal hayatı oluşturan unsurlar birbirine girip karmaşıklıkça kadının statüsü de aynı karmaşıklıkta yaşamaktadır.⁷³ Kadınların romanlardaki imajları/temsilleri büyük ölçüde bu etkileşim örüntülerini taşımaktadır. Evet, Tanzimat döneminden başlayarak Cumhuriyet dönemi dâhil olmak üzere kadınlarla ilgili özellikle eğitim ve hukuk alanında birtakım iyileştirmelerin yapıldığı birçok haklarla donatıldıkları görülmektedir. Ancak kadının toplumsal-ekonomik statüsü tam gelişmediği gibi kadınların toplumsal görünürlükleri ve haklarını kullanmaları konusunda toplumsal gelişme açısından istenilen düzeye erişilememiştir. Çünkü Türkiye'de kadın sorunu, Tanzimat'tan beri resmi ideoloji tarafından 'modernleşmeci' bir zihniyetle ele alınmış ve kadın, toplumun geri kalmışlığında bir odak olarak seçilip toplumun ilerlemesi için çözülmesi gereken bir 'sorun' gibi gündeme gelmekle kalmamış, tartışma konusu olması yönünde gündemdeki ağırlığını korumuştur.⁷⁴ Denebilir ki, Türk aydınlanmacılar, insanın 'doğal haklarını' tanımakla işe başlıyorlardı. Akıllı ve adaleti savunuyor, toplumun geniş kitlelerine eğitim getirmek ve bu toplumu uygarlık düzeyine yükseltmek için savaşıyorlardı. Bunların yarattığı edebiyatın toplumun

⁶⁷Gülendam, a.g.e., s. 712, 713.

⁶⁸Cemile Akyıldız, Ercan (2014). *Cinsiyetin Toplumsal Rol'deki Yeri-Elfriede Jelinek'in Seçilmiş Romanlarında Kadınlık*, Konya: Çizgi Kitabevi, s. 40.

⁶⁹Simone de Beauvoir (1980). *Kadın Genç Kızlık Çağı 1*, Çev. Bertan Onaran, 5. baskı, İstanbul: Payel Yayınevi, s. 257.

⁷⁰Sancar, a.g.e., s. 192.

⁷¹Nilüfer, Göle (2016). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, 13. baskı, İstanbul: Metis Yayınları, s. 49, 59.

⁷²Akatlı, a.g.e., s. 310

⁷³Gülendam, a.g.e., s. 26.

⁷⁴Gülendam, a.g.e., s. 14.

bilincine etki edecek şekilde hizmet etmesi kaçınılmaz bir sonuçtu.⁷⁵ Bunun yanı sıra her ne kadar Türk modernleşmesinin bireyi temel almadığı söylenirse de, kadınlardan beklenen şey onların bireyleşmesi değildir; yenileşme sürecinin başlangıcında kadınların da ilk özlemi bireyleşmek olmasa gerekti. Kadın özgürlüğünü asıl tehdit eden şey, yeni bir ulus inşa edilirken ihtiyaç duyulan milliyetçi söylemin “eril” bir ulusal kimlikle yönlendirilmek istenmesidir.⁷⁶ Ulus devlet biçimlenmesinde kadınlardan beklenen rol ve işlevleri bu eksenle ele alınmıştır. Kadına düşen cinsiyet değil, toplumsal anlamda yüklendiği rollerle bekleneni vermektir. Tanzimat’la başlayan ve Cumhuriyetle devam eden modernleşme döneminde eğitim, çalışma yaşamı ve meslek alanlarında kadınlara yönelik yapılan çalışmaların dinamiğinde bunun ideolojik tasavvurlarına aşına oluruz. Edebiyatta özellikle roman türünde yukarıda tartıştığımız gibi kadın temsilleri bu düşünsel odak üzerinde kendisine yer bulmuştur.

KAYNAKÇA

- AÇIKALIN, Neriman (2014). “Yoksulluğun Öteki Yüzü: Fuhuş Pazarında Kadın Olmak”, *Yoksulluk ve Kadın*, yay.haz. Abdullah Topçuoğlu vd, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss. 290-314.
- ADAK, Hülya (2014). “Otobiyografik Benliğin Çok-Karakterliliği: Halide Edib’in İlk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet”, *Kadınlar Dile Düşünce/Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, drl. Sibel Irzık, Jale Parla, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, , ss.161-178.
- AKATLI, Füsün (1982). “Türk Yazınında Kadın İmgesi”, *Türk Toplumunda Kadın*, drl. Nermin Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimleri Derneği, 2. Baskı, İstanbul: Ekin Yayınları.
- AKSOY, Nazan (2014). *Kurgulanmış Benlikler, Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKŞİT, Vural, E, Elif (2013). “Annelik, Feminizm, Tarih”, Ankara: *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S.64, ss.180-200.
- ALVER, Köksal, (2010). “Kemal Tahir’in Roman Sosyolojisine Katkısı”, *Kemal Tahir 100 Yaşında*, ed. Ertan Eğribel, M. Fatih Andi, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss.386-388.
- AYTAÇ, Gürsel (2012). *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*, 3. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- BAKIRCIOĞLU, N, Ziya (1996). *Başlangıçtan Günümüze Türk Romanı*, 3. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BEAUVOIR, Simone de (1980). *Kadın Genç Kızlık Çağı 1*, Çev. Bertan Onaran, 5. Baskı, İstanbul: Payel Yayınevi.
- BERKTAY, Fatmagül (2015). *Tarihin Cinsiyeti*, 5. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- BORA, Aksu (2014). *Kadınların Sınıfı*, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CİVELEK, H, Yaprak (2013). “Kırmızı Kuşağın Kuramsallığı: Ataerkil Söylem ve Anadolu Kırsalında Kadın”, Ankara: *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S.64, ss.87-121.
- ÇAKIR, Serpil (2014). “Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi”, *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, drl. Hülya Durudoğan vd, 2. Baskı, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, ss.91.105.
- ÇERİ, Bahriye (1996). *Türk Romanında Kadın, 1923-1938*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- DİNO, Güzin (1996). *Türk Romanının Doğuşu*, 2. Baskı, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- DURAKBAŞA, Ayşe (2014). *Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- EMRE, İsmet (2010). *Roman ve Siyaset/Metin Tahlilleri 1*, Ankara: Anı Yayınları.
- ERCAN, Akyıldız, Cemile (2014). *Cinsiyetin Toplumsal Rol’deki Yeri-Elfriede Jelinek’in Seçilmiş Romanlarında Kadınlık*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- ERDOĞAN, Aynur (2014). “Aydınlık Gerçekçiliğin” Rotası, Bereketli Toprakların Yazarı Orhan Kemal, Ankara: *HECE Aylık Edebiyat Dergisi*, S. 205, ss. 43-48.
- ERDOĞAN, Türkan (2012). “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Değişen Kadın Kimliği: Halide Edip Adıvar’ın Romanları”, *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, ed. Köksal Alver, 2.Baskı, Ankara: Hece Yayınları, ss. 387-409.
- EVİN, Ahmet, Ö (2004). *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*, Çev. Osman Akınbay, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- GÖLE, Nilüfer (2016). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, 13. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜLENDAM, Ramazan (2006). *Türk Romanında Kadın Kimliği 1946-1960*, Konya: Salkımsöğüt Yayınları.
- GÜLENDAM, Ramazan (2015). *Türkiye’de Kadın Olmak, Cumhuriyet Devri Türk Romanında Kadın Kimliği: 1960-1980*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- GÜNAYDIN, Utku, Ayşe (2013). “Kadın Direncinin Bir Göstergesi ve Kadınca Bir Savunma Refleksi: Serbest Zaman ve Sanat”, Ankara: *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 63, ss.108-128.
- HAS-ER, Melin (2000) *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- KANBOLAT, Yahya (1986). *Halide Edip Adıvar’ın Romanlarında Feminizm Sorunu*, Ankara: Bayır Yayınları.
- KANDİYOTİ, Deniz (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar-Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Çev. Aksu Bora vd., 5. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- KANTARCIOĞLU, Sevim (2008) *Yakınçağ Tarihimizde Roman 1908-1960*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- KAPLAN, Ramazan (1997) *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖŞGEROĞLU, Nedime (2010) *Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Kadın/Kalın Duvar İnce Zar*, Ankara: Alter Yayıncılık.
- MOLLOF, Rıza, Tatarlı, İbrahim (1969). *Hüseyin Rahmi’den Fakir Baykurt’a Marksist Açından Türk Romanı*, İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları.
- MORAN, Berna (1990). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MORAN, Berna (1999). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ONBAŞI, Gençoğlu, Funda (2013). “Kadınlar Halk Fırkası: Doğudan Yükselen Işık”, Ankara: *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S.63, ss. 75-92.
- ONUR, Bekir (1986). *Kadın, Gençlik ve Cinsellik*, İstanbul: Gür Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2014). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 41. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ÖZDARICI, Arslan, Öznur (2010). *Türk Romanında Kadın (1872-1990)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZDEMİR, Emin (1979). *Türk ve Dünya Edebiyatı Üzerine Notlar*, Ankara: Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- SANCAR, Serpil (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SARAÇGİL, Ayşe (2005). *Bukalemun Erkek*, Çev. Sevim Aktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SONİNA, İda, Borolina, İrina (1980). “Türk Aydınlanma Edebiyatının Temel Sorunları”, *Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Çev. Tatyana Moran, Yurdanur Salman, İstanbul: Cem Yayınları, ss. 41-57.
- TİMUR, Taner (2002). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- YALÇIN, Alemdar (2012). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, 7. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınevi.

⁷⁵İrina, Borolina, İda, Sonina (1980). “Türk Aydınlanma Edebiyatının Temel Sorunları”, *Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Çev. Tatyana Moran, Yurdanur Salman, İstanbul: Cem Yayınları, s. 43.

⁷⁶Nazan, Aksoy (2014). *Kurgulanmış Benlikler, Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*, 2. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 76.